

Башманівський В.І., Башманівська Л.А. Художня концепція пейзажу у творах Остапа Вишні // Літературні студії – Київ, 2010. – Випуск 21.

Канд. філ. наук, доцент кафедри новітньої української літератури та соціальних комунікацій Башманівський В.І.

Канд. пед. наук, доцент кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства. Башманівська Л.А.

Художня концепція пейзажу у творах Остапа Вишні

Творчість Остапа Вишні досить давно вирізняють як особливий феномен у процесі становлення української гумористики ХХ століття. Так, останнім часом на цьому неодноразово наголошували Ю. Гречанюк, І. Ільєнко, В. Кирилук, Т. Присяжнюк, А. Ткаченко, Ю. Церков та інші.

Не менше уваги приділялося науковцями й вивченню особливостей літературного пейзажу та його ролі в процесі розвитку мистецтва слова. Питання пейзажу як складової художньо-мистецького процесу вивчали О. Бандура, Б. Галанов, О. Галич, Ю. Кузнєцов, М. Леонтєв, Я. Маршарова, В. Синенко, В. Сорокін, М. Тараненко, В. Чайковська та інші. Та все ж авторська репрезентація духовного світу людини в єднанні зі світом природи у творчості Остапа Вишні досліджена недостатньо. Тому вважаємо, що нині назріла нагальна потреба в підготовці окремої студії, присвяченої ролі та особливостям пейзажних малюнків у концепції творення авторських гумористичних текстів. Для Остапа Вишні світ природи одухотворений, тісно пов'язаний з духовним життям людини. Гуморист вдало відтворює природні явища, акцентуючи увагу на свіжості й точності відчуттів. Автору, завдяки глибокій образній уяві та багатій фантазії, вдається поєднатися з природним середовищем, відчутти себе частиною світобудови. Природа є для письменника джерелом творчого натхнення. Тому розуміння природи, уміння глибоко й тонко відчувати та сприймати її – є однією з ознак його творчого таланту. «Остап Вишня – справжній мисливець, і при тому поет полювання» [1, с. 4]. Так про захоплення гумориста сказав Максим Рильський. Відзначимо, що Остап Вишня не тільки допитливий і закоханий у навколишній світ спостерігач, а оповідач – філософ, який уміло, точно, вишукано репрезентує різні подробиці процесу полювання, дає можливість читачеві повністю довіритись авторським відчуттям, виявити нові кардинальні зміни, що викликали незнані ще взаємини між людиною та навколишнім середовищем, побачити та відчутти наслідки нерозумного вторгнення в природні процеси, що загрожують самознищенням людства. Про це заявляє герой твору «Вальдшнеп»:

«...Я – ворог весняної охоти!

– Чому? Навесні в лісі краса яка!

– От тому, що краса, я й ворог!» [3, с. 251].

Звертаючись до теми природи, автор відчуває за собою певну відповідальність перед майбутніми поколіннями. У своїх усмішках Остап Вишня намагається передати нащадкам позитивний досвід своїх сучасників,

донести шанобливе ставлення до природи, поступово, послідовно, протягом усього життя виховати почуття любові до всього живого. Особливою зневагою, а нерідко й ненавистю наповнені рядки майстра слова, коли той звертає увагу читача на страшну суспільну біду – браконьєрство.

«Нам ніколи не доводилося бачити браконьєра за його підлою роботою, але ми не уявляємо собі, як може лупати він своїми баньками, коли кізочка дивиться на нього своїми печальними-печальними, повними сліз очима і вмирає...

І яка шкода, що її благородство не дозволяє їй плюнути тому звірові межи його баньки?!» [3, с. 255].

Ці рядки – не тільки протест проти збайдужілого й жорстокого ставлення до всього живого – це авторська спроба відшукати першопричину зла та шлях боротьби з аморальністю.

Ліричний герой усмішок Остапа Вишні – друг і захисник природи, який протестує проти безглузлого знищення життя. Це совісний мисливець, який відмовляється від убивства в період весняного розквіту: «... коли іноді умовлять мене поїхати на весняне полювання, і я стану де-небудь над озером і бачу, як на качачий крик, крик, у якому і хотіння, і прохання – та де прохання, – моління! – коли на такий крик мчить зачарований селезень і каменем падає у воду, – прекрасний, як казка, у своєму весняному вбранні, як писанка, всіма кольорами розмальований, – я завмираю... І коли я підіймаю рушницю й беру його на мушку, я не селезня бачу на озері, я бачу себе не перелазі і ... опускаю рушницю!» [3, с. 252].

У своїх книгах Остап Вишня природу змальовує живою, таємничою, а ставлення до світу тварин та птахів у його творах набуває першорядного значення, що визначає загальні життєві процеси. Особливими системоутворюючими лірико-філософськими образами в пейзажах письменника є образи гір, гірських доріг, морської стихії, що виступає для письменника певною символікою буття.

«Вишневі усмішки кримські» важко уявити без широко накреслених багатопланових образів природи. Заслужують на увагу реципієнта замальовки Кримських гір та пейзажів Чорного моря.

«А берег як на долоні! Отут увесь! Ось він!

– Дивіться! Он за Алупкою гора голубіє! То Аю-Даг! Ведмідь-гора біля Гурзуфа!» [2, с. 280].

Або ж:

«Стовпова дорога покрутилася... Білим ужем попід скелями стрімчастими покручена, переплетена петлями, вузлами, зашморгами... То там, то там виблисне спиною – і знову кудись під скелю, на скелю, під кручу, за кручу, падає вниз, дереться вгору.

Їдете – і кінець... Далі безодня... А вона крутонулась ліворуч і посунулась далі трохи... І знову нема... Безодня. А вона крутонула праворуч, пробігла десять сажень і знов за скелею, і знов за кам'яним муром... Ховається, дратує, у кузьмірки грається...» [2, с. 241].

Використовуючи назви, описи різних краєвидів, автор намагається якомога краще донести до свідомості читача характер місцевості, в якій опинився ліричний герой. А через використання іменників «петля», «вузол», «зашморг», з одного боку, показує протяжність гірської дороги, реалістично відтворюючи складний шлях, а з іншого – намагається викликати посмішку, стимулюючи фантазію реципієнта. Пейзажні замальовки у «Вишневих усмішках кримських» займають не останнє місце, а в деяких випадках – провідне, доносячи до свідомості читача характер місцевості, де опинився ліричний герой, у поглядах якого домінують, поєднуючись воедино, тяжіння до душевного спокою, усамітнення і прагнення до неспокоїного, бурхливого способу життя. Подібний життєвий імператив Остап Вишня стверджує через картини різнопланових морських пейзажів. Наприклад, тихе море: «... Це таке море, коли вода у йому тиха... Воно собі поволі ніби гоїдається, потихеньку, ліниво хлюпає на берег і мружить спину під гарячим сонячним промінням...» [2, с. 247]; грайливе, хвильоване: «... Це пастух... Воно гонить велику отару баранів до берега, кричить на них, підганяє, гнівається, випереджає тих баранів і викидає їх на берег з плюском, з гамором, з серцем... Барани ті, вискакуючи на берег, котяться по гальці, сунуть її своїм руном білим, гергочуть, скрегочуть і, розбивши своє руно об гальку круглясту, сунуться назад у море й тонуть...» [2, с. 247]; грізне, буряне море: «А іноді... О, іноді воно, ганяючи білі отари отих барашків, як розлютується, як рознервується, як застриба, як зареве, як зашумить, так «пом'яни, господи, царя Давида!»

Тоді воно показує третій свій сорт – буряним воно тоді робиться!» [2, с. 247].

Вищезгадані контрастні морські пейзажі символізують розкішні, бездонні та звабливі простори. Вони є ідеальним місцем для солодких мрій, втіхи, раювання (тихе море), символізують переживання людини, її внутрішню боротьбу (грайливе, хвильоване море), гнів, упертість, силу (грізне, буряне море).

Пейзаж відіграє концептуально-важливу функцію у структурі усмішок письменника, Він (пейзаж) органічно зв'язаний з розвитком подій у тексті та психологічним станом героя. У творах гумориста природа жива, рухлива, діюча. Вона максимально персоніфікована: «дорога... білим ужем... покручена;... то там виблисне спиною; ... вона крутонула праворуч, пробігла десять сажень... ховається, дратує... грається» [2, с. 241]. Або ж: «... Синє море отари білих баранів до берега скелястого гонить» [2, с. 277].

Природа органічно вплітається в композицію творів і виступає одним із засобів художнього мислення та творення образів. В усмішках Остап Вишня створює цілісні поетичні картини, у яких пейзажі репрезентують глибокий символічний смисл із багатограним філософським підґрунтям.

Остап Вишня майстерно зображує єдність свого героя з природою. Дуже виразні пейзажі цієї збірки передаються автором через сприйняття ліричного героя. Зосереджуючись на зорових і слухових відчуттях оповідача, автор підкреслює його вміння побачити та відчути красу гірських та

морських пейзажів, наголошує на думці, що при дбайливому ставленні – природа добра, ласкава, милосердна. Одночасно природа – це могутній організм, здатний жорстоко помститися своїм кривдникам.

Традиційна в літературі (та й у творчості Остапа Вишні) проблема людини і природи чи не найяскравіше висвітлена в «Мисливських усмішках». Усі події подаються письменником через сприйняття ліричного героя. У його уяві природа жива, одухотворена. Відношення автора до землі, птахів і тварин набуває домінуючого значення, а пейзажні картини, образи природних стихій, їх сплетіння і рух є одним із найважливіших засобів у відтворенні особливостей душевного стану героя. Роздуми гумориста спрямовані на пошук першоджерел у ставленні до навколишнього світу, любові й поваги до всього живого. Остап Вишня – мудрець, який допомагає реципієнту проникнути до основ стосунків людини та навколишнього світу. Автор пропонує цілий ряд картин-роздумів, через які репрезентується його трепетне ставлення до українських краєвидів: «Краса ж яка, куди оком кинеш! Очерети, між ними де-не-де озерецька, а за очеретами срібно-голуба стрічка річки... По той бік річки – лісочок... Біля лісочка – хутірець на три хати... Дивився б і не передивився... Слухав би і не переслухав...» [3, с. 274]. Почуттям казкової замріяності наповнена вищезгадана пейзажна картина, а використовуючи повтори («слухав би і не переслухав», «дивився б і не передивився»), автор викликає читача на щире та відверте розмову. Таємничість і незбагненність рідних краєвидів увиразнюється завдяки алітерації звуків «с», «р», «ч», «х» та інших, створюючи аудіообраз казкового природного феномену. Або ж зустрічаємо опис осіннього лісу, наповнений особливою авторською глибинною тональністю: «Ліс стоїть задумливий, печальний: йому ось-ось треба пишне своє вбрання скидати, підставляти свої віти дощам холодним, хуртовинам сніговим.

Листя з суму жовтіє, а деяке з туги кривавиться.

Ось падає кленовий лист – умер він, одірвався з рідної йому галузки і падає...» [3, с. 253]. А ось наступні рядки вже ніби вибухають авторською оптимістичною експресією: «Навесні на його місці молодий буде лист, зелений, він з вітром розмовлятиме, хапатиме жилками своїми сонячний промінь, під дощем купатиметься і росю умиватиметься» [3, с. 254].

Філософія життя і смерті, веселого і сумного домінує в тексті, аби підтвердити відому аксіому: «Старе одживає, нове – народжується» [3, с. 254].

Опиняючись наодинці з природою, ліричний герой по-новому сприймає світ, глибше замислюється над сутністю взаємин з навколишнім середовищем. Шлях до розуміння проходить через вічно молоду вдачу автора, якою керують мрійливість і подив. Юнацька романтика репрезентується зрілим майстром слова в більшості усмішок збірки, особливо показово ця риса домінує в пейзажній картинці твору «З крякухою на озері»: «Під Сеньковом Оскіл-річка ділиться на три рукави-річища; а поміж тими, поміж рукавами-річищами, – острови, буйним очеретом закучерявлені; очеретом, кугою, осокою, дикою м'ятою...

«Ой шумить очерет та й лепехуватий», щось своє шарудить-говорить ясно-зелена куга і пахне, – аж пашить – так пахне, – дика м'ята-рута!

Серед очеретів тих – густо-буйних – озера-свічада, а на озерах латаття, а на озерах білі лілеї і килими-килими-килими з темно-зеленої ряски...

А серед озера – плеса, де скидаються шуки, як ночви, де пускають бульбашки золотаві карасі – «Ну, їй-богу, як лопата», і лини – «Ох, і лини, ви зроду не повірите!» [3, с. 305]. У пейзажних замальовках Остап Вишня зосереджує увагу на яскравих барвах, наголошучи на неповторності рідної природи. Кожен лісок, гайок, річечка, озерце в письменника дивовижні: «Ох, і очеретяна ж річка Оскіл!.. А яка вода в Осколі! Лагідна, ласкава, м'якошовкова!» [3, с. 305] і т.д. Автор всесторонньо репрезентує красу, що радує око справжнього мисливця. Так, ведучи мову за українські озера, автор не тільки наголошує на назвах, а й підтверджує їх народну звукову організацію. Наприклад, назва «комишувате» доповнюється алітерацією звуків «ш», «с», «ч», «к». За їх допомогою в уяві читача з'являються шумові ефекти, що сприяють створенню враження присутності на місці дії твору.

Пейзажні картини є для Остапа Вишні постійними символами рідної землі, що відображають прагнення письменника поєднати мистецьке «я» з рідними краєвидами, відтворюючи авторські настрої, емоційний стан та душевні переживання.

Справді, герой ніби зачарований цим «райським» куточком української землі, легко вгадується його єдність з усім, що фіксується в запропонованому малюнку. Розуміння природи, єднання з нею, на думку Остапа Вишні, збагачує людину, робить її щасливішою та щедрішою. Описи українських краєвидів органічно вплітаються в композицію творів письменника і виступають одним із засобів художнього мислення. Пейзажі українського гумориста виховують у читачів розуміння краси, збагачують їх творчу уяву, навчають розуміти природу, вони виступають не тільки тлом для дій персонажів, а й істотним засобом поглибленого розкриття почуттів, переживань, психологічного стану ліричного героя.

Література:

1. Про Остапа Вишню: Спогади / Упоряд. В.О. Губенко-Маслюченко, А.Ф. Журавський. – К., 1989. – 334 с.
2. Вишня О. Твори: У 4 т. / Редкол.: І.О. Дзеверін та ін. – К., 1988. – Т. 1: Усмішки, фейлетони, гуморески, 1919-1925. – 526 с.
3. Вишня О. Твори: У 4 т. / Редкол.: І.О. Дзеверін та ін. – К., 1988. – Т. 3: Усмішки, фейлетони, гуморески, 1944-1950. – 1989. – 398 с.